

Fóti Péter (peter.foti@runbox.com) / 2008. 06. 10.

A hiányzó láncszem

Közvetlen demokrácia és autonómia az angliai Summerhill iskolában¹

*„Ahol a szabadság a rend, mindig érzem a végtelent.”
(József Attila)*

*„Amit hátrahagysz, az nem az, amit köbe vésethatsz,
hanem amit más emberek életébe szőttél.”
(Periklész)*

Jó öt éve már, hogy elvarázsolt ez az iskola, amelyet egy skót ember, A. S. Neill alapított 1921-ben. Ez a bennlakásos iskola nagyon sok tekintetben egészen más, mint azok az iskolák, amelyeket mindannyian ismerünk. Mióta megismertem – először A. S. Neill könyvein, majd a nagy Summerhill irodalmon² át egészen a személyes találkozásig –, azóta egyre többet gondolok arra, hogy ez a fajta iskola kiút lehetne a mai iskolai és társadalmi mizériából.

Néha-néha alkalmam van az írás mellett mesélni is a témáról bárkinek, aki érdeklődik iránta. Így került sor 2007 novemberében erre az előadásra dunakeszi Radnóti Miklós Gimnáziumban (sajnáltam, hogy a gyerekek számára nem volt meghirdetve az előadás, így nem is jöttek el). Tudva tudom, hogy az előadás nem túlzottan hatékony módszer, de mégis szívesen kihasználnok minden lehetőséget. Most leírtam az előadás és a beszélgetés szövegét. Szeretem a beszélt nyelv stílusát, azt, hogy az ember megpróbálja magát egyszerűen kifejezni. Remélem ez sikerült, még akkor is, ha tudom, hogy valójában egy bonyolult témáról van szó.

Summerhill történetéhez

Summerhill története természetesen visszanyúlik az alapítás előtti időkbe. Summerhill egy gyerekköztársaság³ (pontosabban egy gyerek- és felnőtt köztársaság). Ha kiejtjük a szót: köztársaság, az visszavezet minket az időben a római köztársasághoz, és onnan tovább a görög poliszhoz és a görög demokráciához, sőt még onnan is tovább. Aki a demokrácia történetében kutatni kezd, rájöhet arra, hogy a demokrácia története valószínűleg messzebb nyúlik, mint ahogyan azt az iskolában még mindig tanítják, tudniillik, hogy a demokrácia az antik Athén találmánya⁴. A görögök csak nevet adtak a dolognak. Nevet adtak annak a sokkal ősbibb (akkorára már csaknem kihalt) emberi együttélési formának, amelyet az athéniak újra felfedeztek az akkor szokásos arisztokratikus, önkényuralmi rendszerekkel szemben. A demokrácia pedig legelső sorban arról szól, hogy akik azt alkotják, egyenlők. Nem egyformák, hanem egyenlők.

¹ Előadás Dunakeszin 2007. november 21-én. A cikkben egyebek mellett az angol nyelvű Wikipedia Summerhill és Alexander Sutherland Neill szócikkeire is támaszkodtam. Az előadáshoz készült Power Point vetítés, amelyből az szövegbe néhány oldalt bemásoltam, letölthető a <http://www.foti-peter.hu> oldalról. Ugyanitt található meg az iskoláról szóló további írásaim is.

² A. S. Neill's Summerhill School. Suggested Reading (http://www.summerhillschool.co.uk/pages/suggested_reading.html).

³ Johannes Kamp: Kinderrepubliken (http://www.email-center.at/enzesfeld/KAMP_Kinderrep.pdf)

⁴ Doron Schulziger: From the Beginning of History: Paleolithic Democracy, the Emergence of Hierarchy, and the Reemergence of Political Egalitarianism (http://www.mercatus.org/Events/eventID.386/event_detail.asp).

Az antik Athéntól tovább nagyot ugorva jutunk el *Pestalozzihoz*, aki először hangsúlyozta, hogy a tanár és a diák lehetnek partnerek, szemben a tradicionális felfogással, amely a tanári (felnőtti) felsőbbrendűséget hangsúlyozza, amely mind a mai napig jellemzi a gyereknevelést és a pedagógiát.

Homer Lane, a demokratikus iskolamodell megteremtője

Homer Lane neve jószerivel ismeretlen Magyarországon⁵. *Homer Lane* amerikai reformpedagógus volt, aki 1875 és 1925 között élt. Ő találta ki a demokratikus iskola modelljét nemcsak elméletben, hanem sokkal inkább a gyakorlatban. Bűnöző gyerekek számára találta ezt ki az 1900-as évek elején. A történet röviden a következő.

A 19. század végi Amerikában a városiasodással párhuzamosan a fiatalok bűnözés problémája a korábbinál sokkal égetőbbé vált. Egy *George* nevű ember kitalálta, hogy a bűnöző gyerekekkel létrehoz egy köztársaságot az amerikai köztársaság mintájára. (1890 Freeville, New York State – George Junior Republic) Vegyük alapul az amerikai alkotmányt, hozzuk össze a bűnöző gyerekeket, és hagyjuk őket parlamentet, bíróságot játszani. Legyenek törvények, legyen börtön, ugyanúgy, mint az a nagy társadalomban létezik. Az ötlet jól működött. Mindazonáltal a legerősebb ember a köztársaságban maga *George* volt, aki ha kellett, erővel is bizonyította, hogy ki mondja ki a végső szót. Bár az „államot” köztársaságnak hívták, mindazonáltal a demokrácia szót nem alkalmaznám rá.

Homer Lane is egy ilyen köztársaságot indított el, de alapvető dolgokat megváltoztatott. Ő azt mondta, hogy én egy – és a többiekkel egyenlő – vagyok ebben a köztársaságban. Amikor a gyerekek elkezdtek a köztársaság ablakait beverni, akkor beállt közénk, és ő is folytatta az ablakok betörését. Mikor a gyerekek „a jól végzett munka” után el akartak tenni, akkor azt mondta, hogy jó volt ablakokat betörni, de most össze kellene szedni a cserepeket, és gondolkodni kéne arról, hogy miként lehetne a kárt jóvátenni. Képes volt egy lenni a gyerekek közül, mert azt vallotta, hogy csak akkor lehet őket megváltoztatni, ha a felnőttek és a gyerekek közötti falakat le tudja bontani. Ezek a falak bizalmatlanságból épülnek, és amíg léteznek, addig mind a felnőttek, mind a gyerekek őszintétlenek a másikkal. Másként fogalmazva nem akart tradicionális tekintély lenni a gyerekek előtt. Amikor ezt megtette, akkor a gyerekek sokkal aktívabbak lettek (az akkor *Lane* számára mindegy volt, hogy ez az aktivitás jó vagy rossz célokat szolgál). Ennek a pillanatnak az eljövételét a következő módon mérte le. Egy internátusban jól ismert jelenség, hogy zajongó gyerekek este egy felnőtt közeledtére elhallgatnak, és kivárják, míg a felnőtt eltávozik. Utána újrakezdi a hangoskodást. Egy este, amikor erre sor került, a gyerekek közül egy észrevette, hogy aki közeledik, az *Homer Lane*, és ennek tudatában azután rögtön tovább hangoskodtak, mert tudták, hogy *Lane* nem fogja őket büntetni. *Lane* tudta, hogy eljött a pillanat, amikor valamit csinálni lehet. Ebben az időben történt, hogy a gyerekköztársasághoz egy új épületet építhettek. *Lane* a gyerekektől azt kérdezte: milyen legyen a szobabeosztás? Legyenek egyéni szobák, vagy legyenek kétágyasak. A kérdés azért volt jogos, mert a meglévő épületekben az egyéni szobában lakó fiúk gyakran átköltöztek éjszaka barátjuk szobájába aludni. Ez volt az első kérdés, amelynek eldöntésébe *Lane* bevonta a gyerekeket. Ez nagy vitát váltott ki. Amikor a gyerekek eléggé összevesztek, elkezdtek ordítani, és arra kérték *Homer Lane*-t, hogy tegyen rendet. *Lane* akkor azt mondta, hogy ez nem az ő feladata, és ehhez ragaszkodott. Egy idő után egy gyerek kitalálta, hogy válasszanak egy gyereket maguk közül, aki a rendőr lesz, és akinek a feladata lesz rendet tartani, hogy a vitát lefolytathassák. Ebben a gyerekek egyetértettek, maguk közül választottak egy rendőrt, és végül sikerült megállapodniuk a szobanagyság kérdésében.

⁵ Ha jól tudom, én fordítottam tőle először valamit magyarra, amely megjelent a *Fordulópont* c. folyóirat 33. számában a „Roxfort vagy Summerhill” című tanulmányom részeként. („Másmilyen iskolák”. *Fordulópont*, 2006/3. 15-42. o.)

Ezután valaki feltette a kérdést, hogy mi legyen az esti zajongással, ami sokakat zavart. Ami sikerült a szobanagysággal kapcsolatban, az sikerült az esti zajongással is: létrejött egy megállapodás, ami azután működött is, mert a gyerekek maguk találták ki, és nem valaki más erőltette rájuk a saját megoldását, mint ahogy ez szokásos. Ez a módszer számos más problémával kapcsolatban is működött, és így néhány hónap után a gyerekköztársaságban egy új rend alakult ki. Ezt a rendet a gyerekek a felnőttekkel együtt alakították ki úgy, hogy a szavazásokban a többségi elvet követték, és mindenkinek egy szavazata volt. A szabályokat, amelyeket a közösség hozott, természetesen nem tartotta be mindig mindenki, de azt mindenki elfogadta, hogy a törvényszegő a közösségnek felel, és a közösség törvényszékének joga van, őt elítélni, ha bizonyossá válik, hogy törvényszegést követett el. (Mindez a felnőttekre is vonatkozott.)

Ezek után a változások után Homer Lane bizonyítottan látta saját teóriáját, amely úgy szól, hogy *a gyerekek viselkedése és karaktere előnyösen változik, ha több ellenőrzésük lehet a saját életük felett*. Azt is mondhatnám, hogy csoda történik, de ha nem akarok ilyen fellengzős szavakat használni, akkor azt mondhatnám, hogy a gyerekek kicserélődtek, és bűnözőből normális, tevékeny emberré váltak. Ennyit nagyon röviden Homer Lane-ről.

Summerhill alapítói: Alexander Sutherland Neill és Lilian Neustätter

*Alexander Sutherland Neill*⁶ nevét valószínűleg nem ismernénk, ha 1914 augusztusában nem tör ki az első világháború. Neill 1883-ban született, és 29 éves korában, 1912-ben fejezte be az egyetemet. Az egyetem elvégzése után újságíró szeretett volna lenni, és fel is vették egy újsághoz, amelynek 1914 őszén kellett volna megjelennie. A háború azonban kitört, a folyóiratból nem lett semmi. Neill állás nélkül maradt. Katonai szolgálatra alkalmatlan volt, és mivel sok tanárt viszont behívtak a hadseregbe, Neillnek lehetősége volt egy megüresedett iskolaigazgatói állást megkapnia egy kis skót faluban. 1914 őszén, amint elkezdett tanítani, hozzáfogott, hogy élményeit egy naplóban rögzítse. A naplóban megpróbálta megfogalmazni pedagógiai filozófiáját.

Azt kereste, hogyan lehetne elérni, hogy az új generáció jobb legyen, mint szüleik generációja. Mindez persze nem új. De ő ehhez a célhoz alkalmatlannak találta a korábbi módszereket. Ekkor még nem ismerte Homer Lane-t, és nem tudott semmit az önkormányzatokról. Naplója 1915-ben jelent meg nyomtatásban.⁷ A könyvben elmondja, hogy az akkori idők gyakorlatával szemben hogyan mondott le az iskolában szokásos verésről, ami akkoriban még törvényileg megengedett volt. Neill nem csupán lemondott a verésről, hanem a gyerekekkel közösen megrendezte a korbács temetését. Az órai fegyelmet fellazította, és legfőbb gondolata az volt, hogy hogyan ébressze fel a gyerekekben a kreativitást. A szokásos módszer helyett, amelyben mindenkinek ugyanazt kellett megtanulnia, arra törekedett, hogy mindenki azt tanulhassa, amihez kedve, hajlama van.

Említettem, hogy Neill első könyve 1915-ben jelent meg. Könyvének egy olvasója levelet írt neki, és felhívta figyelmét Homer Lane-re, akinek gyerekköztársasága ebben az időben működött egy vidéki angliai birtokon. Neill elment oda, rögtön „beleszeretett” a rendszerbe, és élete végéig Homer Lane követőjének tartotta magát. (Tipikusan azt lehet mondani, hogy ott látott valamit, ami hiányzott eddigi gondolkodásából, és aminek szinte helye volt abban a puzzle-ban, amit mindannyian saját fejünkben építünk a világról.)

Ebben az időben Neill már nem dolgozott az iskolában amelyről könyvét írta, mert behívták katonának. A frontra azonban soha nem került ki. Homer Lane gyerekköztársaságát 1917-ben bezárták, így amikor Neill 1918-ban leszerelt, már nem mehetett oda dolgozni.

⁶ Legjobb életrajza angolul: Jonathan Croall: Neill of Summerhill: [The Permanent Rebel](#). Routledge & Kegan Paul, 1983.

⁷ A Dominie's Log. Neill Press, 2007.

Az 1918-tól 1921-ig tartó időszak az útkeresés időszaka volt. Neill elment a kor egyik legprogresszívebbnek tartott magániskolájába tanítani. Ott megpróbálta a Lane-től tanultakat a gyakorlatba átültetni. Egy idő után az iskola igazgatója azt mondta, hogy két lehetőség van: vagy ő, az igazgató megy, vagy Neill. Neill ez utóbbit találta jogosnak, és távozott.

Még a King Alfred iskola időszakához tartozik, hogy itt ismerkedett meg Neill Lilian Neustätterrel, aki egyik tanítványának anyja volt. Ez a barátság, amely később házassághoz vezetett, döntő volt Summerhill történetében. Lilian Neustätter Neill-lel együtt gondolta el az iskolát, és később a praktikus teendők döntő részét intézte.

Végül 1921-ben Németországban sikerült megalapítani saját iskoláját. Innen 1923-ban Ausztriába költözött, ahol rövidesen konfliktusba került a tanügyi hatóságokkal, mert nem volt hajlandó az iskolában vallást oktatni. 1924-ben Neill visszatelepült Angliába, és az újságokban közzétett egy hirdetést, amelyben azt írta, hogy olyan szülők gyerekeinek jelentkezését várja, akik egyetértenek azzal a filozófiával, hogy a gyerek addig játszhat, ameddig akar. Másképp fogalmazva a gyermeki játék fontosságát egyenlő szintre helyezte a tanulással. Még mindig ugyanazt megfogalmazva, a gyerekekre bízta annak eldöntését, hogy játszik-e vagy valamit tanul.

Az iskola eleinte kicsi volt, és csak lassan növekedett. Neill könyvei jövedelmét mindig beforgatta az iskolai költségvetésbe. Az így kifejtett propaganda hatására az iskola tanulóinak száma felfutott a harmincas évekre 40-50-60-ra.

Az iskola gyerekközönsége is megváltozott: az első időben a gyerekek legtöbbször azért kerültek oda, mert más iskolában nem tudtak megmaradni a szokásos iskolai konfliktusok miatt. Szokásosan ezt úgy mondjuk, hogy „nem tudtak beilleszkedni”, vagy „problémás gyerekek” voltak. Summerhillben ezek a gyerekek magukra találtak.⁸

Lassan azonban a gyerekközönség részben megváltozott: olyan szülők fedezték fel az iskolát éppen Neill könyvei nyomán, akik hittek abban, hogy Summerhill minden gyereknek a jobb iskola volna, így saját gyerekeiknek is. Ezek a gyerekek tehát nem „kényszerből” kerültek oda, hanem a szülők szabad választása után. Persze az első fajta gyerekek számára az iskola továbbra is nyitva állt, és nyitva áll mind a mai napig.

Az iskola hosszú történetét a 30-as évektől a 60-as évekig most nem mesélem el. Mentségemül azt hoznám fel, amit Neill lánya, az iskola mai igazgatója szokott mondani, hogy az ember egy jó recepten nem változtat. Neill is saját magának megtalálta ezt a jó receptet, és ehhez ragaszkodott. Ennek a receptnek, mint azzal később foglalkozni fogok, két fő eleme volt: az egyik az iskolai önkormányzat, a másik az, hogy a gyerekek döntése az, hogy látogatják-e az órákat, vagy más dolgokkal foglalatostkodnak. Summerhillben soha nem volt tornaóra, mert az iskola nagy kertjében mindig eleget mozoghatnak a gyerekek, és a művészeti és a technikai műhelyben soha nem volt kötelező az óralátogatás. Az oktatás az iskola tanárainak kötelessége, de a gyerekeknek ez nem kötelező.

Summerhill az 1960-as években

⁸ „Az évek folyamán sok gyerek került Summerhillbe, akiknek az életkedvét elvették, akik az életben vereséget szenvedtek, akik be voltak zárkózva önvédő stratégiákba, akik ezért akarattal hibáztak, és tele voltak félelemmel, gyanakvóak voltak, és gyűlölettel teltek. Magam ismertem egy ilyen gyereket. Egy évvel azelőtt, hogy Summerhillbe ment, nem állt egy teljes összeomlástól távol. Summerhillben magára talált. A legtöbb gyerek, aki oda kerül – nem mind, mert az iskolának megvannak a maga hibái – magára talál. Visszakapja erejét, önbizalmát és bátorságát, az élet felé fordítja arcát, és igyekszik az életet megismerni, ahogyan azt az egészséges gyerekek mindig is teszik ahelyett, hogy elfutnának és elrejtőznének előle. Ebben az iskolában, amely nem sokra tartja a tradicionális iskolai tanulást, számos reménytelennek nyilvánított kudarcos gyerek végez hozzáértő, sőt néha kiváló munkát, és így kétszer, háromszor, vagy akár ötször olyan gyorsan tanul, mint a tradicionálisan jó iskolák tradicionálisan jó tanulói.” (John Holt)

Az igazán nagy változást az 1960-as évek hozták. Ennek a változásnak a motorja Neill egy könyve volt, amelyet 2004-ben magyarul is kiadtak.⁹ A könyvet Neill valójában nem maga írta, még akkor sem, ha benne minden szó tőle származik. Egy amerikai szerkesztő érezte meg az idők változását és engedélyt kért az akkor már hetvenes évei végén járó Neilltől, hogy korábbi könyveiből összeállíthasson egy új kötetet. Neill megadta az engedélyt, és bár az összeállítással nem volt nagyon elégedett, a könyv mégis megjelent, és nagyon nagy siker lett. A siker okát tehát nem Neillben kell keresnünk, hiszen korábbi könyvei, ha pusztán a könyv kvalitásait vizsgáljuk, jobbak voltak.

A könyv sikerét a 60-as évek társadalmi változásaival magyarázhatjuk. Ne maradjunk meg a leegyszerűsítő társadalmi válság szónál, mert az nagyon semmitmondó: beszéljünk inkább arról, hogy sokan elégedetlenné váltak a hagyományos neveléssel, a hagyományos iskolával.¹⁰ Neill könyve nagyon konkrétan mutatott be valami mást, valami sokkal emberibbet. Ez volt a siker igazi oka. Az amerikai siker után a könyv angliai, német és japán kiadásai is sikeresek voltak, és Neill a hatvanas évek társadalmi lázadásának egyik „ideológusává” vált.

A hatvanas években a könyvet több mint 2 millió példányban adták el. Az iskola a csodaváró szülők és gyerekek Mekkájává vált, akik buszokkal érkeztek, és elárasztották az iskolát. Nemcsak a látogatók száma nőtt, hanem az iskola tanulóinak száma is. Sőt, ami még többet jelent, az Amerikában a 60-as években gomba módra elszaporodó alternatív iskolák egy jelentős része is Summerhillt vette mintául. Nincsenek megbízható statisztikák, de az iskolák száma néhány százra tehető.

Amikor arról beszélek, hogy az USA-ban százszámra nyíltak iskolák, amelyek Summerhillt vették mintának, akkor itt egy fontos különbséget szeretnék tenni ezek között az iskolák és a Montessori vagy Waldorf iskolák között. Mind a Montessori, mind a Waldorf iskolák azt hirdetik magukról, hogy ott Montessori-módszer szerint illetve Rudolf Steiner nézetei szerint tanítanak. Neill soha nem akart egy ehhez hasonló rendszerré válni, hanem azt mondta, hogy minden iskolának a saját lábán kell állnia, és semmilyen „tanítás” nem biztosítja azt, hogy az iskola jó. Mindez nem azt jelenti, hogy Neill iskolájának ne lenne egy „tanítása”, csakhogy ez a tanítás nem alkot merev rendszert, hanem rugalmas kereteket igyekszik adni.

Természetesen nem csupán iskolák alakultak, hanem az iskolarendszer reformjának voltak új „ideológusai” is. Kettőt említenék közülük: John Holtot és George Dennison. Holt egy magániskolai tanár volt, aki 1964-ben egy nagyon sikeres könyvben¹¹ azt kutatta, hogy miként működik valójában az iskola. Nagyszerű megfigyelőképességgel tárta fel, hogy az iskolában a gyerekek nem önmaguknak, hanem a tanároknak tanulnak, és tudásuk így felszínes, önmaguk számára értéktelen lesz.

George Dennison pedig egy Summerhill is alapul vevő iskolát (First Street School) mutatott be egy nagyszerű könyvben, amelynek címe *The Lives of Children* (A gyerekek élete). Az iskola, amely 1964-65-ben New York egy szegénynegyedében működött, sikeresen segített olyan gyerekeknek, akiket a normál iskola kivetett magából, és akiknek útja így a javító intézetek és a börtön felé tendált volna. Dennison és az iskola bebizonyította, hogy a gyerekek kudarca valójában az iskola kudarca, és hogy nem a gyerekeknek, hanem az iskolának kellene megváltoznia ahhoz, hogy a gyerekek ott tanulhassanak.¹²

⁹ Alexander Sutherland Neill – Summerhill, a pedagógia csendes forradalma. Kétezerégy Kiadó, Budapest, 2004.

¹⁰ Azt is mondhatjuk, hogy újra feléledt az USA korai időszakát jellemző demokratikus ideológia. Lásd: *The Crisis in American Education: An Analysis and a Proposal*. The Sudbury Valley School Press, 1970.

¹¹ 1991-ben magyarul is megjelent *Iskolai kudarcok* címen a Gondolat Kiadónál.

¹² Lásd Fóti Péter: *A szegények Summerhillje*. Bevezető Goerge Dennison „A gyerekek élete” c. könyve első fejezetének fordításához. Taní-tani, 2007. 2. sz., 11-19. o.

Demokratikus iskolák ma

A 70-es évek közepére ez a nagy hullám lezárult, és az amerikai szabad iskolák legnagyobb részt bezártak. Ennek oka szerintem nem abban van, hogy az eszmék, amelyekre ezek az iskolák építettek, illúziók, utópiák lettek volna, mint azt ma sokan hangsúlyozzák. Sokkal inkább igaz az, hogy az iskolák nem tudtak versenyezni az állami iskolarendszerrel, amelyet az állampolgárok pénzéből tart fenn az állam, és amely nem véletlenül „ingyenes”.

Mindezzel együtt a szabad iskolák rendszere nem tűnt el egészen. Szerte az egész világon vannak ilyen iskolák, kb. 100-150, elsősorban az angolszász világban és Izraelben, valamint Hollandiában és Dániában. Németországban éppen 2007 szeptemberében kapott egy ilyen iskola működési engedélyt hosszú évek küzdelme után.

A demokratikus iskoláknak van egy nemzetközi szervezete, jobban mondva egy évenként megrendezendő konferencia, az IDEC (International Democratic Education Conference) tölti be ezt a szerepet. Az amerikai demokratikus iskolák szervezetét AERO-nak hívják, aminek jelentése „Alternative Education Resource Organization”. 2008-tól Európában is fog az IDEC-hez hasonlóan egy vándorkonferencia működni az EUDEC (European Democratic Education Conference), amelynek első konferenciája Lipcsében lesz 2008 nyarán.

Azt lehet mondani, hogy a világon két iskolarendszer van, az egyik a tradicionális iskolarendszer, ahova én még a Waldorf iskolákat is besorolom, és van a másik – sajnos nagyon kicsi – demokratikus iskolarendszer.

Közvetlen demokratikus szervezetek az iskolán kívül

Ez a fajta szervezet, amely Summerhillben létezik, ahol tanárok és gyerekek többé-kevésbé egyenlők (ennek korlátiról még később szólok), nem csupán egy iskolában létezhet. A Mifflin Coop egy amerikai élelmiszerbolt, amelyik 1968 óta mind a mai napig működik, és amelynek szervezete Summerhillhez hasonló¹³. Itt is, mint Summerhillben, minden héten összejönnek a munkatársak, és megbeszélik a boltot illető összes ügyet. Ezen túl Londonban van egy orvosi rendelőintézet, amelynek szervezeti rendszere Summerhillhez hasonló.

Neill filozófiájáról

¹³ John Gastil: Democracy in Small Groups. New Society Publishers, 1993.

A tigris természete

A ketrechen

A szabadban

Milyen is a gyerekek természete? Próbálkozzunk a következő hasonlattal! Két kutatónak tanulmányt kell írnia a tigrisekről. Az egyik elmegy az állatkertbe. Ott tanulmányozza a tigrist. Milyen jelentést fog írni? Azt fogja írni, hogy a tigris föl-alá járkál a ketrechen. Nem szeret vadászni, szereti ha etetik. A másik kutató elmegy, tanulmányozza a tigrist a szabadban, és azt írja, hogy a tigris jól fut, vadászik stb. Mindezt azért mondom, mert sokszor hajlamosak vagyunk arra, hogy önmagunk természetét tekintve is rövidlátóak legyünk, mint azt a kutatók tették. Azt gondoljuk, hogy a gyerekek természete az, ami valójában a ketrechen tartásból következik.

Van egy elterjedt kép, amelyik a (ketrechen tartott) gyerekről azt mondja, hogy a gyereket nagyon irányítani kell, az élet problémáit távol kell tőle tartani, a fejébe kell tömni a tudást, és majd később, valamikor a 18 és a 25 életkor között meg lehet neki adni a szabadságot, és akkor majd ezzel a szabadsággal élni tud. Ez a módszer Neill szerint nem állja meg a helyét. Neill látva Homer Lane gyerekközösségét hitte, hogy lehet másképpen is. Iskoláját a maga állítása szerint mégis kísérletként kezdte, de aztán újra meggyőződött arról, hogy a gyerekeknek sokkal korábban sokkal nagyobb szabadság adható.

Itt szeretnék túlmenni azon a képen, amit az kaphat, aki elolvassa Neill magyarul megjelent könyvét, mert az iskola annál bonyolultabb, mint azt Neill ábrázolja. Sok más ok mellett, amit korábban már elmondtam, ez is közrejátszott abban, hogy a 60-as években virágzó sok szabad iskola nem maradt fent. Sokan gondolták azt, hogy a szabadság megadásának gesztusa elég, és szinte magától létrejön a jó iskola, ha a gyerekek hetente összejönnek ügyeiket megbeszélni, és ha az órák nem kötelezőek.

Megosztott felelősség – Demokratikus öngazgatás

Felnőttek	Gyerekek és felnőttek
<ul style="list-style-type: none">• Biztonság• Élelem, fűtés• Tanórák• Kert• Tanárok• Közösségi gyűlés	<ul style="list-style-type: none">• Tanulás• A szabályok• Itéletek• Programok

Valójában kevesen tudták azt, hogyan is működik ez az iskola. Két címszót emelnék ki: megosztott felelősség és demokratikus öngazgatás. A megosztott felelősség azt mondja, hogy az iskola életében a felelősség megoszlik a felnőttek és az egész közösség között. A különbség nem az, mint ahogyan azt gondolnánk, hogy míg a mai iskolában a gyerekeknek a szabadsága és a felelőssége 0%, addig Summerhillben 100%. A valóság valahol 0 és 100 % között van, de messze a 0%-tól.

Summerhillben a felnőttek gondoskodnak sok mindentől: vannak biztonsági rendszabályok, nem lehet a tetőkre mászkálni, a felnőttek gondoskodnak az étellemezéről (Summerhill egy bennlakásos iskola). A tanárok megtartják a tanórákat, és a tanárok működtetik a közösségi gyűlést is. Neill egy helyen azt írja, és ez Neill híres könyvébe nem került át, hogy rákényszerítettük a gyerekekre az önkormányzatot.¹⁴

Neillnek az volt a filozófiája, hogy ellen kell állni annak a kísértésnek, ami a gyerekek részéről jön, ha egy probléma felmerül. Ilyen esetben a gyerekek a felnőttekhez jönnek, és azt mondják, hogy a felnőttek oldják meg ezt a problémát. Erre mondta Neill, hogy ő nem akar rendőr lenni. Én ezt nem feltétlenül a rendőr szóval fogalmaznám, hanem úgy mondanám, hogy nem akarok domináns személy lenni (sőt a tanári karban senki nem akar ilyen lenni), hanem egy vagyok (vagyunk) közületek, és a problémát oldjuk meg együtt. (Mindez természetesen nem vonatkozik minden problémára! Neill gyakran említette, hogy egy tűz esetén természetesen nem hívna először gyűlést össze annak megvitatására, hogy vajon kihívják-e a tűzoltókat!) Így ha konfliktusok voltak a gyerekek között, akkor ezt nem a tanárok oldották meg, még csak nem is a tanárok segítettek a gyerekeknek a konfliktus megoldásában, mint az ma gyakran szokásos, hanem mindenki összegyűlt, megvitatott az esetet, és végül szavazással mondták ki a döntést. Mindez nekünk nagyon szokatlan dolog.

A tanároknak új szerepe van ebben a közösségben, ami nagyon szokatlan. Ebben a pillanatban a szabadság elkezd működni, mert előfordulhat, hogy a gyerekek nem úgy szavaznak egy adott probléma esetén, ahogy én gondolom. Mindez nem csupán teória, hanem gyakran előforduló eset, és akkor a tanárnak a közösséggel kell menni, ami szokatlan, és ellentmond annak a filozófiának, hogy a tanárnak az iskolában mindig igaza van.

Summerhillben az a nagyszerű, hogy az önkormányzat léte, és az, ahogyan működik, egy új kommunikációs kultúrához vezet. A kommunikáció a mai kultúrában, nemcsak Magyarországon, leginkább egy a hierarchiában fölérendelt és egy a hierarchiában alárendelt személy között történik, akár a családban, akár az iskolában vagy a munkahelyen. Ebben a kommunikációban a

¹⁴ Alexander Sutherland Neill: That Dreadful School. Herbert Jenkins, 1937.

hierarchiában fölérendelt igényei dominálnak, míg az alárendelt igényei gyakran kielégíthetetlenek maradnak. Ez vezet azután frusztrációhoz, lelki problémákhoz, devianciákhoz. Ugyanez a helyzet vezet oda, hogy a kommunikáció során a felek egymást becsapni igyekeznek. Gyerekek becsapják szüleiket, tanulók becsapják tanáraikat, a beosztottak átéjtik a főnököt.

Ezzel szemben a kommunikáció egyenlő felek között, bár nem nélküli a konfliktusokat, oda vezet, hogy mindkét fél igényei, ha nem is a maguk teljességében de legalábbis gyakrabban kielégítést nyernek. Így a kapcsolatokat sokkal kevésbé kísérik negatív érzelmek, és a felek nem törekednek a másik felet becsapni. Mindez oda vezet, hogy a közvetlen demokratikus közösségekben jobb a közérzet, jobb a légkör.

A közvetlen demokrácia ennek a szimmetrikus kommunikációnak a gyakorlási terepe, hasonlóan a szabad játékhoz a gyerekek között. Ez az egyik oka annak, hogy Summerhillben a gyerekek szabad játékát nem korlátozzák.

A tanulás problémája

Ami a kérdést még bonyolultabbá teszi, az a tanulás problémája. A tanulás a gyerekek felelősségi körébe tartozik, ami valóban más, mint a normális megszokott iskolában. Neill ezt úgy fogalmazza, hogy a gyerekeknek nem kötelező az óralátogatás. Én ezt szeretem pozitívan megfogalmazni, ami úgy hangzik, hogy a gyerekek maguk állítják össze saját tananyagukat. Képesek rá, minden ellenkező feltevés ellenére. Ez a tananyag nem az lesz, amit mi gondolunk, hogy nekik meg kell tanulniuk, hanem amit ők választanak.

Sokan elszörnyednek azon, de igaz, hogy Summerhillből kikerült olyan gyerek, aki az alatt az évek alatt, míg Summerhillbe járt, nem tanult meg írni-olvasni. Ez egy extrém példa, de előfordult. Később megtanult, mert szükségét érezte. Olyan gyerek volt, akit a technikai dolgok érdekeltek. Ebből az esetből a mai tanárok 99,99%-a azt a következtetést vonja le, hogy Summerhillben elhanyagolják a gyerekeket.

Neill tapasztalata az volt, hogy a gyerekek életében kb. 10 éves kor körül van egy ún. gengszter korszak, amikor egész nap képesek játszani, és az iskolás tanulás nem érdekli őket. Ez a korszak elmúlik, de ameddig tart, addig egy valódi gyermeki igényt elégít ki. Ezt az időszakot meg kell élniük. Ez a korszak megelőzi azt, amit mi pubertásnak hívunk.

A tanórák látogatása a gyerekek egyéni felelősségi körébe tartozik. Az iskolai élet nagy része a fent említett kivételekkel a közös tanár-diák önkormányzat felelősségi körébe tartozik. Itt érvényesülnek a közösen hozott szabályok. A közösségi gyűlésben a gyerekek vannak szavazati többségben. A gyűlésen hozott szabályokat, ha azok nem érintenek olyan kérdéseket, amelyekről korábban beszéltem, nem bírálja felül senki. A közösségi gyűlés egy valódi hatalom. A törvénykönyv Summerhillben, egy általam ismert változatban 160 pontból áll, és tanulmányozásra érdemes. Ennek a 160 pontnak mindegyikét a közösségi gyűlés hozta meg.

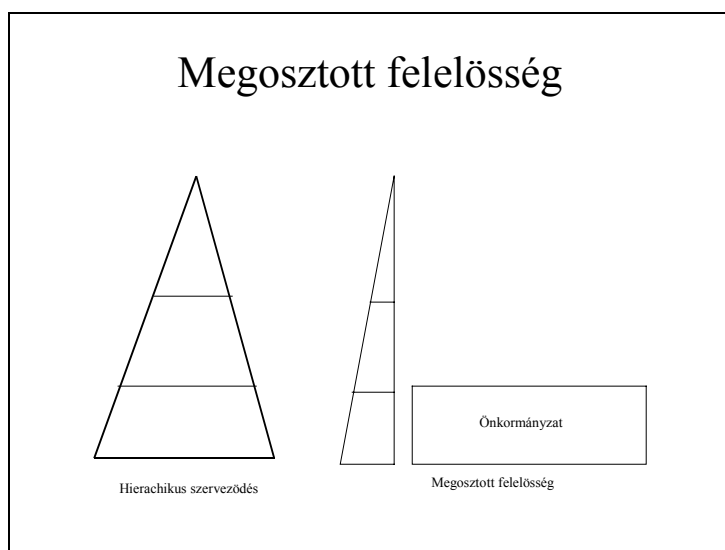
Vannak egészen kis dolgokra vonatkozó szabályok. Egy példa erre abból az időből, amikor még az iskolának nem volt saját uszodája: A közeli tengerben csak akkor szabad úszni, ha a parton ott van egy gyerek vagy felnőtt, aki képes a vízből kimenteni valakit, kivéve Jacket, aki maga nagyon jó úszó. Egy másik szabály, amelyet a gyerektöbbség maga szavazott meg, azt mondja, hogy a tanítási idő alatt a klubteremben lehet videót nézni, de csak olyat, ami oktatási célú. A mi feltételezésünk a gyerekekről az, hogy ha nem kellene órára járniuk a gyerekeknek, akkor egész nap horror-, akció- és szexfilmeket néznének, semmi mást. A summerhilli gyerekek példája azt mutatja, hogy ez a jelenség nem a gyermeki természetből következik, hanem egy mélyen fekvő kulturális problémára mutat rá. Neillnek az volt a tapasztalata, hogy azok a gyerekek, akik a normális iskolarendszertől kerülnek Summerhillbe, átmennek egy hosszabb-rövidebb perióduson, amikor kerülnek az óralátogatást. Ez a periódus eltarthat egy pár héttől néhány hónapig is. Ezek után a gyerekek többsége elkezd órát látogatni, de nem minden órát, hanem azokat, amelyeket önmagának

hasznosnak talál. Azok a gyerekek, akik Summerhillben kezdik az iskolát, nem élnek át ilyen periódust, hanem kezdettől kiválasztanak maguknak dolgokat, amelyekkel foglalkozni szeretnének. Egy másik fontos megállapítás, amit Neill tett, azzal kapcsolatos, hogy mire is van szüksége a problémás gyerekeknek. Neill számára a modern pszichológia Sigmund Freud nevével fonódott össze. Freud felfedezése volt, hogy a traumákat terápiás beszélgetések segítségével oldani lehet. Ezt Neill is felhasználta, és az iskolába kerülő gyerekek ún. privát órákat ajánlott fel, amelyek nem voltak mások, mint terápiás célú beszélgetések. Később rájött, hogy számos gyerek, aki nem vett részt ilyen beszélgetéseken szintén megtalálta önmagát, és ebből Neill levonta a következtetést, hogy nemcsak a terápia használható, hanem az élet egy szabad közösségben önmagában terápiás hatású. Nemcsak a felnőttek képesek erre, hanem a gyerekek egymásra is terápiás hatással vannak. Ez persze sok pszichológusnak nyilván nem tetszik, mert támadja azt az elképzelést, hogy az ő szakértelmük nélkülözhetetlen.

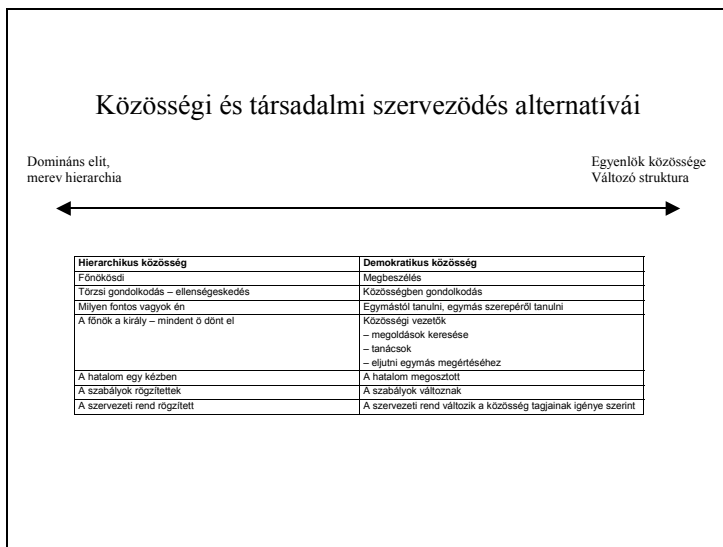
A summerhilli közösség segít leépíteni azokat a lelki falakat, amelyeket a gyerekek védekezésül építettek a felnőtt világ kényszerei ellen, és amelyek növekedésüket, fejlődésüket akadályozzák. Ha eltűnnek ezek a kényszerek, akkor a falak funkciója, a védelem megszűnik, és a falak lassan leépülnek. Előkerül a gyermeki kíváncsiság, az akarat, hogy jobban megismerjék a világot, és ezt nevezhetjük valódi tanulásnak.

Persze vannak szélsőséges esetek, ahol a problémák olyan súlyúak voltak a gyerek korábbi életében, hogy a falak lebonthatatlanokká váltak.

Summerhill közösségi struktúrája

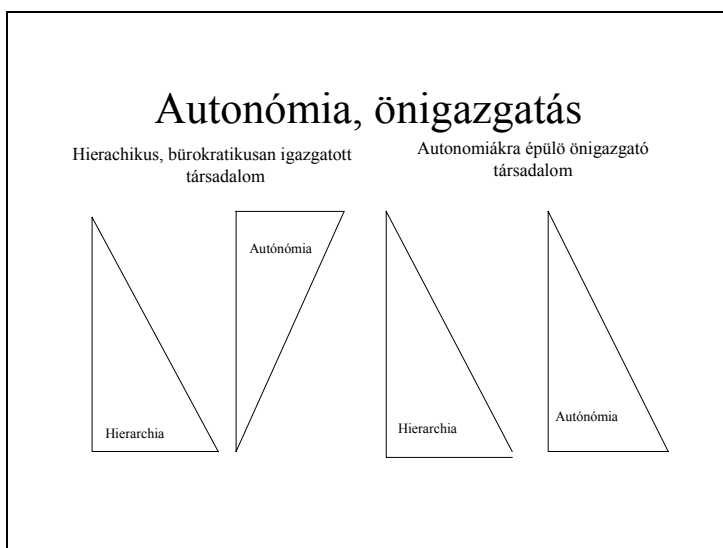

A tradicionális iskola úgy épül fel, hogy alul vannak a gyerekek, utána fejük felett a tanárok, akinek feje felett pedig az igazgató. Summerhill ezzel szemben a megosztott felelőség elve szerint úgy épül fel, hogy van ugyan egy területe az életnek, ahol valóban a tanárok döntenek el dolgokat (pl. a tanárok felvétele, amit Neill maga intézett, a védett fák fehér gyűrűvel való jelzése, amelyekre tilos felmászni stb.), de ezen túl van egy nagy területe az életnek, ahol felnőttek és gyerekek közösen döntenek el dolgokat (pl. a fent említett 160 törvény és azok betartása). Mindennek az a következménye, hogy a gyerekek magukénak érzik ezt az iskolát.

Véleményem szerint minden emberi közösség két modell szerint épülhet fel: vagy van egy domináns elit és egy hierarchia, vagy a közösség tagjai többé-kevésbé egyenlők és a közösség struktúrája az emberek igényei szerint változik. Ez nem azt jelenti, hogy ezekben a közösségekben minden szabad, hanem azt, hogy az ilyen közösségek önmagukat irányítják, a közösség tagjai képesek működő kompromisszumokat kidolgozni, és az együttélés kedvéért lemondani bizonyos igényeikről. A summerhilli közösség e felé a modell felé tendál. A ma létező iskolák többsége sajnos azonban inkább az első modell szerint működik.

Közvetett és közvetlen demokrácia és autonómia

A mai társadalomban, amely magát parlamentáris (közvetett) demokráciának nevezi, ahogyan a társadalmi hierarchiákban egyre feljebb megyünk, úgy nő az adott hierarchikus közösség hatalma. A világban, amelyben mi is élünk, például a parlamentnek iszonyatos hatalma van, míg a kis személyes közösségeknek a hierarchia alján szinte semmi. Szerintem Summerhill annak a fajta másik lehetőségnek a mintája, amelyben a kis közösségeknek nagy autonómiájuk van, ezt azonban természetesen ebben a világban ki kell vívniuk, és védelmezniük kell. Ezt az autonómiát Neill egy nagyon kemény harcban érte el. Ide tartozik az, hogy az iskola eleve egy magániskola, amit az állam egyáltalán nem támogat, és ebből az is következik, hogy az iskola tandíját kénytelen szedni.

A magániskolai jelleg pozitív oldala az, hogy az iskolára nem kötelező az angol nemzeti tanterv, ami az autonómia jelentős korlátozása lenne.

Az autonómiaért való küzdelem történetének egy fejezete, hogy 2000-ben az angol iskolai irányítás kötelezni akarta Summerhillt, hogy vezesse be a kötelező óralátogatást. Az iskola igazgatója, Neill lánya azt mondta, hogy olyan Summerhill, ahol az órák kötelezőek, nem lesz, mert akkor inkább bezárja az iskolát. Volt az iskolának annyi kapcsolata, annyi barátja, hogy összeszedtek jogászokat, tanulmányokat készítetttek, amelyek bizonyították, hogy az oktatási bürokrácia érvelése tarthatatlan. Summerhill bírósághoz fordult, és a bírósági tárgyalás második napján a oktatásügyi kormányzat egy peren kívüli, az iskola számára kedvező ajánlatot tett, amelyben tulajdonképpen elfogadta az iskola érvelését, azt, hogy az iskolában nem csupán az órákon folyik tanulás, és hogy az iskolát csak a saját filozófiája szerint lehet megítélni. Az ajánlatot a summerhilli közösség a bíróság termében összehívott közösségi gyűlésen elfogadta. Az iskola megvédte autonómiáját.

Mit is jelent az, hogy az iskolában nemcsak az órán folyik tanulás? Ez annak elismerése, hogy a gyerekek az együttélés folyamán legalább olyan fontos dolgokat tanulnak meg, mint amit az órák keretében. Itt megtanulnak egymással békében élni, konfliktusaikat egymás között elrendezni, megtanulnak odafigyelni a másokra, és megtanulnak érvelni a maguk igaza érdekében. Mindez a tradicionális iskolában csak tananyag, ami így nem is szervezülhet.

A közvetlen demokrácia működésének elsajátítása hosszú folyamat, amely évekre elhúzódik. A kicsik sokáig csak hallgatják a közösségi gyűlés tanácskozásait, és később lassan aktív tagjává válnak a tanácskozásoknak.

Nagyon érdekes a nagy gyerekek (Big Kids) szerepe az iskolában. A gyerekek átlag több időt töltenek az iskolában, mint a tanárok. Valójában nagy betűvel érdemes írni a Nagy Gyerekeket, ami nem azonos a nagy gyerekekkel, mert nem minden nagy gyerek lesz Nagy Gyerek, de a nagy gyerekek közül elég sokan ennek a közösségnek a tartó oszlopaivá és ezzel Nagy Gyerekké válnak. Ők azok, akik hasonló szerepet töltenek be, mint a régi törzsi társadalmakban a törzs vénei. Ha egy gyereknek valami problémája van, vagy egy tanár valamiben nem ismeri ki magát, akkor mindig lehet egy Nagy Gyerekhez is fordulni. A Nagy Gyerekek közül egyesek például informálisan úgy funkcionálnak, hogy velük érdemes egy problémát megbeszélni, mielőtt azt valaki gyűlés elé viszi. Az is előfordulhat, hogy a Nagy Gyerek viszi a gyűlés elé a problémát. Hadd mondjam itt el, hogy mi volt a legerősebb benyomásom, amikor 2002-ben az iskolában jártam. Az volt a fantasztikus, hogy a gyerekek ott nagyon aktívak voltak. (Ott megvalósul az, amit sok tanár szeretne a normális iskolában, de általában nem kap meg.) Láttam, amint egy csapat gyerek (valószínűleg a közösségi gyűlés által jóváhagyott bizottság (committee) tagjai éppen körbejártak, és mindenkit megkérdeztek, hogy a rendelkezésre álló pénzből milyen zenei CD-t szerezzen be az iskola. De ez nemcsak ebben a kérdésben működik, hanem más problémákkal kapcsolatban is.

A gyűlések nem ön-agyonyulészesések, hanem nagyon strukturált hatékony szervei a közösségnek, ahol sok kérdés kerül terítékre, és ahol nem arról van szó, hogy találjuk meg az ideális megoldást, hanem találjunk egy megoldást, amely érdemes arra, hogy kipróbáljuk, és meglátjuk, hogy működik-e? Minden héten felül lehet vizsgálni a szabályokat, mindig van lehetőség korrigálni. A gyűléseket mindig egy gyerek vezeti, és a gyűlésvezető személye hetente változik. Erre azért is van szükség, mert a gyűlésvezető nem szólhat bele a vitába, mert feladata a gyűlések vezetése, a rend fenntartása, a hozzászólók regisztrálása és az egész tanácskozás hatékonyságának biztosítása. Ezt úgy éri el, hogy a probléma felvezetése után gyorsan arra tér rá, hogy a gyűlés résztvevői javaslatokat fogalmazzanak meg a felvetett probléma megoldására. Ha a javaslatok összegyűltek, akkor következik a szavazás, és a döntést követően már jön is a következő probléma.

A gyűlésvezető munkáját a gyűlés titkára segíti, aki hosszabb időszakban van hivatalban. A törvényhozó gyűléseken kívül van bírósági típusú gyűlés is, amelyen a közösség a törvényszegésekkel foglalkozik, és ahol nemcsak a gyerekek, hanem a tanárok is a vádlottak padjára kerülhetnek. Egy ilyen esetet ír le az iskola egyik volt tanára.

„A legtöbb esetben, ahol felnőttek és gyerekek együtt élnek, és a döntések a felnőttek kezében vannak, a felnőttek hamar elfelejtik, hogy hogyan néz ki a világ a gyerekek szemével.

Egy nyári éjszakán a szomszédos szobából hallatszó hangok ébresztettek fel. Átmentem dühösen és leragadó szemekkel, és a szobában egy csomó felöltözött gyereket találtam, akik éppen kiosonni készültek.

Ha már kimentek – mondtam nekik – nem lehetnétek legalább csendesebbek?

Elnézést kértek, és csendesen leosontak a lépcsőn. Természetesen mondhattam volna nekik, hogy a bíróság elé viszem őket, mert az egész villanyoltás után történt, de mivel csendesek voltak, nem akartam ügyet csinálni a dologból. Visszamentem lefeküdni, de nem tudtam elaludni. Egy idő után elhatároztam, hogy ahelyett, hogy a szobában fekszem, kimegyek, és megnézem mit csinálnak.

Szép holdvilágos éjszaka volt, és én hamarosan megtaláltam a éjszakai nomádok kis csapatát az iskola területén a nagy fánál, amelyről olyan sok fénykép készült, és ahonnan gyerekek generációi lengtek Tarzanként ide oda. Egy bokor mögé bújva elkezdtem zajt csinálni. Válaszként a gyerekek fojtott suttogását hallottam. Előugrottam rejtekhelyemről, és rögtön körülvettek a gyerekek, akik nagyon meg voltak könnyebbülve, hogy nem egy rémmel találkoztak. A következő órában a gyerekekkel együtt fedeztem fel az éjszakai árnyakat, amelyek nagyon különböztek attól, amit napközben megszoktunk, és elveztem a törvényen kívüliség izgalmát.

A következő napon a bírósági ülésen egy idősebb gyerek feljelentett, hogy villanyoltás után egy csomó gyerekkel együtt az épületen kívül tartózkodtam (amit a hatályos törvények tiltanak). Egy ilyen közösségben semmi sem marad észrevétlen! A gyerekeket megbüntették azzal, hogy egyszer a hétvégi hosszú fennmaradás helyett a szokásos időben kell lefeküdniük, és a következő nap nem kapnak pudingot. Mivel nekem nincs kötelező lefekvésési időm, így én két napi pudingtól estem el. Ez az eset mindig emlékeztet engem a gyermeki világlátásra. Ha néha elkezdek magas lóról arról beszélni, hogy ez vagy hogyan juthat egy gyerek eszébe, akkor eszembe jut saját történetem, és rögtön jobban értem a másikat.¹⁵

Az eset azt mutatja, hogy a tanárok nincsenek privilegizált helyzetben. Természetesen, mint a példa mutatja mások a jogaik és kötelességeik, mint a gyerekéké, de a közösen hozott törvények hatálya alatt állnak. Ők se szeghetik meg a törvényeket, következmények nélkül.

Az előadás után elhangzott kérdések és a válaszok

Van-e kizárás az iskolából?

Van. Ezt szeretném egy másik kérdéssel összekapcsolni, ez pedig az erőszak kérdése. Van-e az iskolában erőszak, és ha igen hogyan bánnak vele?

Az iskolából való kizárás olyan kérdés, amelyben a végső döntést az iskola igazgatója magának tartja fenn. Summerhillre is igaz, hogy ha valaki nem tud ebbe a normális iskolánál sokkal szabadabb közösségbe beilleszkedni, akkor végső esetben kizárhatják az iskolából. Erre azonban ritkán kerül sor, és csak hosszas próbálkozás után.

A problémához tartozik, hogy az iskola 11 évesnél idősebb gyereket nem vesz fel. A problémák, amelyek e felett az életkor felett mutatkoznak, gyakran visszafordíthatatlanok, és minél korábban kerül egy gyerek Summerhillbe, annál nagyobb az esélye, hogy még képes a korábbi környezet által indukált problémáktól megszabadulni.

Neill kedvenc példája szerint egy esetben az egyik gyereket az iskolagyűlés valamilyen tettéért azzal büntette, hogy délután nem mehetett a többiekkel moziba. Neill odament hozzá, és

¹⁵ Matthew Appleton: A Free Range Childhood. Solomon Press, 2000. 96-97. o.

megkérdezte, nem akarsz mégis a többiekkel menni? A gyerek megvetően ránézett Neillre. Ezt nem tehetem.

Ez egy alapvető dolog: Minden gyerek számára az a legfontosabb ítélet, amelyet saját társaitól kap. Ezt tudjuk. A társak a legfontosabbak. Ha az ítéletet a közösség hozta meg, akkor ennek nagy súlya van.

Meg szeretném kérdezni, vajon hány gyerek ismeri itt az iskolában a házirendet? Nem hinném, hogy sokan vannak. Lehet, hogy tévedek. A summerhilli törvényeket ismerik a gyerekek. Nem azért ismerik, mert bemagolták, hanem azért tudják, mert ők maguk hozták. Ezzel nem mondom azt, hogy nem szegik meg azokat. Megszegik. Nem gyakran, de megszegik, mint ahogyan ez a felnőttekkel is előfordul. De legyünk realisták. A summerhilli gyerekek és a tanárok sem szentek. Az a különbség, hogy a summerhilli gyerekeknek van beleszólásuk a szabályokba, és ezért könnyebben is alkalmazkodnak hozzájuk, míg azok a gyerekek, akik a szabályokat készen kapják, úgy alkalmazkodnak, hogy annak eredménye egy passzív ember lesz, aki nyíltan támogatja a szabályokat, és titokban megszegi. A szabályokat a tradicionális rendszerben a szabályok meghozói ellenőrzik, és a szabályokat büntetlenül megszegni dicsőség, Summerhillben viszont a szabályokat mindenki ellenőrzi, és megszegni őket azt jelenti, hogy ez a többiek őszinte figyelmeztetését vonja maga után: „térj vissza a közös útra”.

Neill ezt egy hasonlattal szerette érzékeltetni. Valakitől kapok egy forró teát. Akitől kapom a teát, megpróbál nekem a teába cukrot tenni. Ha nem szeretem a teát cukorral inni, akkor tiltakozhatom, de ha a másik mégis cukrot tesz bele, nem fogok arra gondolni, hogy a másik gonosz ember lenne, hanem csak figyelmetlen volt. Sajnos más vonatkozásban mégis így gondolkozunk, és ha valaki megszegte a törvényt, akkor őt rögtön gonosznak kiáltjuk ki. Neill ehelyett azt tartotta jónak, hogy vizsgáljuk meg, hogy milyen körülmények vezettek a szabályszegéshez. Ne ítéljünk elhamarkodottan. Lépjünk túl a fekete-fehér gondolkodáson. Ez a fekete-fehér gondolkodás jellemzi a mai normális iskolát: vannak egyrészt a tanárok, akik tévedhetetlenek, és akik meghozzák a szabályokat, és vannak a feketék, a diákok, akiket rá kell venni a szabályok betartására, és ehhez a tanároknak az eszközök széles skálája áll rendelkezésre.

Ez nem Summerhill modellje. Summerhillben nincsenek tévedhetetlen emberek. Mindenkielőfordulhat, hogy ezért vagy azért megszegi a szabályokat, és ezért mindenki felelős a magatetteiért, de a szabályszegések felfogása más, nem tartalmazza a szokásos elítélést. Ezért fordulhat elő az, ami a normális iskolában soha, hogy valaki egy barátját is „feljelentheti” egy szabályszegésért, és ez nem megy a barátság rovására, mert a közösség „ítélete” nem elítélése a bűnösnek, hanem egy figyelmeztetés.

Térjünk vissza még az iskolai erőszak problémájához. Erről a kérdésről nem lehet anélkül beszélni, hogy ne próbálnánk az erőszak sokféle módjáról valami közelebbit mondani. Mert az erőszak nagyon sokféle lehet. Mint tudjuk, az erőszak lehet burkolt vagy nyílt, az erőszak kifejeződhet szavakban és/vagy tettekben is. Arról, hogy Summerhillben több vagy kevesebb erőszak van, mint egy normális iskolában, nehéz megállapításokat tenni. Ami a lényeg: egy verbális szinten mindenki elítéli az erőszakot. Az igazi kérdés az, hogy ki hogyan próbálja kezelni azt. A normális iskolában az erőszak kezelése abban merül ki, hogy igyekeznek elnyomni, és azt, aki erőszakot követ el, megbüntetni. A büntetés azonban hatástalan, és a büntetés hatása csupán annyi, hogy az erőszak rejtettebb lesz, vagy éppen pusztítóan kirobban, mint az gyakran az USA-ban vagy Németországban történik, ahol gyerekek elkeseredésükben fegyvert ragadnak, és válogatás nélkül elpusztítják társaikat és tanáraikat.

Amikor azután az erőszak kezelhetetlen lesz, akkor a normális iskolákban felmerül az igény arra, hogy a tanár is legálisan verhessen, vagy bekapcsolják a rendőrséget, javító intézetet stb. Summerhillben egy más rendszer uralkodik. A dolog kiindulópontja, hogy a tanári karban egyetértés van azzal kapcsolatban, hogy az erőszak, ha előfordul, akkor annak a közösségi gyűlés elé kell kerülnie. Ezt az ethoszt veszi át a gyerektársadalom, és az erőszakos cselekedetek elkövetőit bejelenti a közösségi gyűlésnek. Aki ugyanezt tenné egy normális iskolában, az kitenné magát

annak, hogy árulónak tartják, és retorzióknak lenne kitéve az erőszakoskodók részéről. Summerhillben nem tekintik az ilyen gyereket árulónak, éppen azok miatt, amit eddig elmondtam.

Hogyan lehetséges mindez? Ennek egyik oka, és itt visszakanyarodom az autonómia problémájához, hogy az iskola autonómiájának egyik fontos láncszeme az, hogy a tanárok kiválasztása az iskolaigazgató kezében van. Neill ezt korábban úgy csinálta, hogy megkérdezte a tanárjelölteket, hogy mi a véleménye a jelöltnek a szabadságról? Akkor általában azt mondták a tanárok, hogy igen, de... Ekkor Neill azt mondta, hogy köszöni szépen, de olyan embereket keres, akik azt mondják a szabadágra, hogy igen, igen.

Neill Summerhillben összehozott egy tanárközösséget, amelynek közös értékei vannak. Ehhez a közös értékrendszerhez tartozik például az emberek egymás közötti erőszakának elítélése, de ehhez tartozik az is, hogy a fenti sok megszorítással együtt alapvetően a gyerekekkel egyenlőnek tekintem magamat. Elfogadom azt, hogy az iskolában a közösségi gyűlés hatálya alá tartozom. Még másképp fogalmazva, elfogadom azt, hogy az iskolagyűlésnek az iskolai élet széles területén döntő szava van.

Mindez nem azt jelenti, hogy Neill ne tévedett volna a tanárok felvételénél. Voltak olyan tanárok, akik saját megoldatlan problémáikra kerestek gyógyulást Summerhillben, és akik a problémás gyerekekhez hasonlóan problémás tanárok voltak. Ezek a tanárok azután vagy megtalálták helyüket a közösségben, vagy nem. Ebben az esetben Neill ugyanúgy eltávolította őket, ahogy ez egy gyerek esetében történt.

Neill is követett el hibákat. Egy gyerek odament az asztalosműhely tanárához, és fát kért, hogy egy bendzsót csináljon. A tanár azt mondta, hogy te nem tudsz bendzsót csinálni, a fa viszont drága, nem adok neked. A gyerek akkor a tanárral együtt odament Neillhez, és megkérdezte, hogy mi legyen. Neill azt mondta, hogy a tanár adjon a gyerekeknek fát a bendzsóhoz. Mire a tanár rögtön felmondott. Neill később elgondolkodott az eseten, és rájött, hogy hibát követett el, mert a kérdést a közösségi gyűlés elé lehetett volna vinni, és akkor esetleg elkerülhető lett volna a dolgok ilyen kimenetele.

Milyen szülők adják gyerekeiket Summerhillbe?

Sajnos ameddig Summerhill helyzete marginális, és ameddig az állami iskolarendszer egészen más elvek szerint működik, addig elkerülhetetlen, hogy Summerhill a szülők tandíjából tartsa fenn magát. Mindenesetre az elvek, amelyek szerint Summerhill működik, nem attól függenek, hogy milyen szülők gyerekei jönnek Summerhillbe. Véleményem szerint Summerhill igazságai általános érvényűek. Ezt bizonyította a fentebb már említett Első Utcai Iskola, amely Summerhill elvei szerint működött, és nem szedett tandíjat.¹⁶

Hogyan választják ki az iskola tanárai a tananyagot?

A tanároknak nagy szabadságuk van azzal kapcsolatban, hogy a maguk szakján belül mit tanítanak. Azt, hogy milyen módszerrel, azt is ők döntenek el. A tananyag a gyerekek és a tanár megállapodása. Mindenesetre annak lehetőségei adóttak, hogy a tanítás interaktív legyen, szemben a tradicionális módszerrel, amely arra épül, hogy a tanár magához ragadja az egész aktivitást, amivel megfosztja a gyerekeket az igazi tanulástól, amelynek előfeltétele a gyermeki aktivitás. Passzív hallgatást és magolást és visszamondást nem lehet valódi aktivitásnak nevezni a szó igazi értelmében. Neillnek az a döntése, hogy az órák nem kötelezőek, megnyitja annak lehetőségét, hogy a tanítás interaktív legyen.

¹⁶ Neill levele Dennisonhoz. Taní-tani, 2007. 2- sz. 17.o.

Természetesen a rendszer nem úgy működik, hogy egy gyerek minden reggel eldönti, hogy milyen órára megy be, hanem hosszabb távú megállapodások vannak. Ha egy gyerek zavarja a munkát, akkor a tanár egy esetleges figyelmeztetés után, megkérheti, hogy hagyja el az órát, mert ő a többiekkel szeretne haladni az anyagban. De erre ritkán kerül sor.

Mindehhez jön, hogy ugyan előbb a figyelmeztetés szót használtam, de valójában Summerhillben nincs fegyelmezés. A tanár, mint a neve is mondja, tanít. Ezen kívül heti egy alkalommal helyettesít egy nevelőtanárt, amikor annak szabad estéje van. A tanár Summerhillben kap visszajelzést! Bejönnek az órára, vagy nem? Ebből persze nem kell rögtön azt a következtést levonni, hogy én vagyok a hibás, de azért a tanárnak sokkal jobban a tanulók igényeire kell koncentrálnia, mint a normális iskolában, ahol a gyerekek kényszer hatása alatt ülnek a padokban.

Az órákkal kapcsolatban azt szeretném még elmondani, hogy Angliában külső vizsgarendszer van, az érettségi letételéhez elvileg nem kötelező évekig iskolába járni, hanem csak ki kell tudni tölteni helyesen az érettségi tesztet. Ha a tesztet valaki sikerrel megoldotta, akkor megvan az érettségije, és mehet egyetemre. Summerhillben a gyerekeknek évekig van lehetősége arra, hogy saját érdeklődésének megfelelően fejlessze magát, és ha egyszer arra határozza el magát, hogy leérettségizik, akkor az iskola ezt teljes mértékben támogatja. A gyerekek sokat tanulnak otthon, az iskola háromszor 11 hétig tartó időszakai között. Summerhillben azután próbateszteket csinálnak, a szaktanárok foglalkoznak a gyerekekkel, és megnézik, hogy ha valami nem sikerült, akkor mi volt ott a hiba, és ha kell, átnézik közösen az adott tananyagrészt. A gyerekek ekkor keményen dolgoznak, és a tananyagot sokkal gyorsabban el tudják sajátítani, mint azt a normális iskolában tennék.

Vannak-e a „Nagy Gyerekeknek” kiváltságaik?

Az előbb említettem azt a törvényt, amely kimondja, hogy egy jól úszó gyerek egyedül is fürödhet a tengerben. Azt is mondhatom, hogy a törvények úgy vannak fölépítve a közösség által, hogy azok a kisebb gyerekek estén szigorúbbak. Ha jól meggondoljuk, ez a parlamentek által hozott törvények esetében is így van, de a summerhilli törvények sokkal több lépcsőt ismernek. A kis gyerekek csak egy nagyobb gyerek kíséretében mehetnek be a kisvárosba. Ezt a gyerekek jóváhagyják, mert valóban van valami olyasmi, hogy az életkorral a gyerekek egyre önállóbbak és felelősebbek lesznek.

Ami azonban minden gyereket már az első pillanattól megillet, az az a döntés, hogy játszik-e vagy tanórát látogat. Az angol kifejezés erre az, hogy „ages and stages”, amit úgy lehetne lefordítani, hogy „az évek lépcsőfokok”.

A nagy gyerekeknek vannak kiváltságaik, külön szobában lakhatnak, ők mehetnek a legkésőbb aludni, de ugyanakkor ők töltenek be számos funkciót a közösség szolgálatában, mint például ők lesznek ombudsmanok. Gyakran kerülnek ki közülük a gyűlések vezetői is.

Hogyan méri a tanulók tudását?

Természetesen egy tanárnak joga, hogy a gyerekekkel tesztet írasson annak érdekében, hogy lássa, mennyire sajátították el a gyerekek az anyagot. De ez a tesztelési örület, ami az állami iskolarendszert jellemzi, Summerhillben nem létezik¹⁷. Az iskolának az lenne az igazi funkciója, hogy ott fennmaradjon a kis gyerekekre jellemző természetes tanulási vágy, amelyet sajnos a mai iskola elfojt és értéktelenebb „ismeretátadással” helyettesít.

¹⁷ A tesztelésről hosszabban írtam az „Egy radikális iskolareform körvonalai” c. cikkemben. Taní-tani, 2007. 4. sz. 7-9. o.

Az iskola gyerekei természetesen minden lehetséges vizsgára jelentkezhetnek, és az iskolai tanárok támogatják felkészülésüket ezekre a vizsgákra. Amikor 2002-ben az iskolában jártam, magam is bent voltam egy ilyen órán, ahol komoly munka folyt.

Az igaz, hogy a gyermekek közt demokrácia van, de a felnőttek közt hogy működtek a döntések? Neillnek mint tulajdonosnak mennyiben volt szabad keze?

Summerhillben az iskolaigazgató veszi fel a tanárokat. Nincs szokványos felvételi, hanem egy beszélgetés, amelynek során az igazgató igyekszik arról meggyőződni, hogy a jelöltnek van-e fogalma arról, hogy mi vár rá. Egy tanár vagy beválik vagy sem. Ha megoldatlan problémák alakulnak ki körülötte, akkor megválnak tőle.

A tanárnak tudnia kell, hogy a gyűlésben leszavazhatják, és ha valamelyik szabály ellen vét, akkor a közösségi gyűlés ugyanúgy elítélheti őt, mint bárki mást, beleértve az igazgatót. Egy tanár nem hozhat ad hoc döntéseket, hanem ugyanúgy igénybe kell vennie a gyűlés mechanizmusát, mint a gyerekeknek. Ha mégis "felfújná" magát, és megpróbálna ilyet tenni, akkor számolhat azzal, hogy ezt bejelentik, és "lakolnia" kell.

Milyen hatása lehet a summerhilli demokráciának az egész társadalom demokratikus berendezkedésére?

A szó hogy demokrácia bizonyos értelemben nagyon lejáratott. Ez így van. Ez azért van, mert különféle demokráciák vannak, és ezekről a különböző demokráciákról különböző nézetek. Én azt gondolom, hogy Summerhill megüti azt a mércét, amit én a demokráciától, a *közvetlen demokráciától* elvárok. Én arról a demokráciáról beszélek, ahol emberek tényleg együtt vannak, akik közösen dolgoznak, tanulnak, sok időt töltenek el együtt. Ez nem egy könnyű műfaj.

Hogy egy nagy közösségben hogyan kellene a demokráciát csinálni az egy más dolog, de én azt gondolom, hogy a dolog ott kezdődne, amit Bibó István mondott egyszer, hogy a modern demokrácia a műgonddal alkotó ember tevékenységének eredménye lehet, és nem a magát hatalmi helyzetekben kiélő emberé. Ugyanezt fogalmazta meg egy kicsit másképp Karl Popper, amikor arról beszélt, hogy a demokrácia nem lehet jobb, mint azok az emberek, akik részt vesznek benne.

Amennyire én ezt 250 km távolságból figyelem, most Magyarországon nem arról van szó, hogy közösen igyekezünk berendezni magunknak ezt az országot, hanem éppen arról, amitől Bibó óvott, és a politika szereplői éppen az ilyen magukat hatalmi helyzetekben kiélő emberek. Itt sokkal inkább arról van szó, hogy ki kit győz le.

Én azt gondolom, hogy a közvetlen demokrácia kritériumainak Summerhill nagyon megfelel. Persze nem jó kritériumokban gondolkodni, mert akkor elsikkadhat az egésznek a jelentése, amit úgy fogalmazhatnánk, hogy ez az iskola egy közösség, amelyik megpróbál úgy együtt élni, hogy saját ügyeit nagy autonómiával intézi, hogy nincs szüksége egy túlméretezett, az emberi képességeket megfojtó felsőbb tanügyi bürokráciára. A Summerhilli gyerekek megélik egy közösséget, ami megérdemli ezt a nevet. Nem uralkodik rajtuk valaki, hanem önmagukon uralkodnak, a törvények hatálya alatt élnek, nem egyének önkényes hatalma által meghatározottan. Itt megvalósul az, amit az antik athéni közvetlen demokrácia 2500 évvel ezelőtt célként megfogalmazott. Ezért szeretem Summerhillt.

Ha sok Summerhillhez hasonló iskola működne Magyarországon, akkor az hozzájárulna egy jobb társadalomhoz kialakulásához. Ezekben az iskolákban értenék és gyakorolnák a közvetlen

demokrácia működését, látnák és terjesztenék az ilyen berendezkedés erényeit, lassan-lassan a „nagy” közvetett, parlamentáris demokrácia is jobbá lenne¹⁸.

Magyarul

- www.foti-peter.hu (www.email-center.at/summerhill)
- A.S. Neill: Summerhill – A pedagógia csendes forradalma
- John Holt: Iskolai Kudarok

Angolul

- <http://www.summerhillschool.co.uk>
- <http://www.arvindguptatoys.com/>

¹⁸ Miért van szükség radikális iskolareformra? (Tani-Tani 2008/1 4-8.old – http://www.foti-peter.hu/foti_miert.pdf)